

אליהו עסים

מהדורת סלם

תורה בפישטה

במדבר

TANACH
STUDY

תוכן העניינים

1	מבוא
3	המסגרת הכרונולוגית של הספר
3	הספר בהקשרו
4	חלקי הספר, מבנהו, ומשמעותו
9	היחסים בין החוקים לבין הסיפורת ומשמעותם
11	שיטת הפירוש

חלק א

17	ספר במדבר
71	הפטרות

חלק ב: ביאור

במדבר

89	החלק הראשון: הכנה למסע לכנען ('א' - 'י')
90	ספירת העם וסדר השבטים במחנה ('א' - 'ב')
90	הציווי לספור את העם ('א' - א'יט)
92	תוצאות הספירה ('א' - כ-מז)
97	סדר המחנה ('ב' - א-לד)
101	הלוויים: ספירתם, תפקידם במשכן, ומיקומם במחנה ('ג' - ד')
101	תולדות אהרן ('ג' - א-ד)
104	הציווי לספור את הלוויים, ולקחתם במקום הבכורות ('ג' - ה-יג)
107	ספירת הלוויים, תפקידי משפחות הלוויים, ומיקומן במחנה ('ג' - יד-לט)
110	ספירת הבכורות ופדיון בכורות ('ג' - מ-נא)

נשא

- 112 ספירת הלוויים לשם עבודתם במשכן (ד')
- 121 סיכום (א'-ד')

חוקים: הוצאת הטמאים מהמחנה, אשם גזלות, סוטה,

- 122 נזיר וברכת כוהנים (ה', א - ו', כז)
- 122 הקדמה: הקשר בין המצוות, ומשמעות מיקומן בהקשרן
- 125 דין שילוח טמאים מהמחנה (ה', א-ד)
- 127 דין אשם המושב לכוהן (ה', ה-י)
- 131 דין סוטה (ה', יא-לא)
- 139 דין נזיר (ו', א-כא)
- 147 ברכת כוהנים (ו', כב-כז)

- 150 קורבנות הנשיאים וחנוכת המזבח (ז')
- 151 תרומת הפרים והעגלות (ז', א-ט)
- 153 קורבנות הנשיאים עבור חנוכת המזבח (ז', י-פח)
- 157 משמעותה של חנוכת המזבח, והיחס לימי המילואים ומשיחת המשכן והכוהנים ..
- 162 דיבור ה' עם משה (ז', פט)
- 163 סדר הזמנים בין במדבר ז' לבמדבר א'-ד'.

בהעלותך

- 165 נרות המנורה (ח', א-ד)
- 169 הסמכת הלוויים (ח', ה-כו)
- 176 מקומה של הפרשה בהקשרה
- 178 גיל שירות הלוויים (ח', כג-כו)

181 פסח: סיפור וחוק (ט', א-יד)

182 צו הפסח וכיצועו (ט', א-ה)

183 תלונת האנשים שלא חגגו את הפסח ותגובת משה (ט', ו-ח)

184 תשובת ה' בדבר פסח שני (ט', ט-יד)

185 מקומו של דין פסח שני בהקשרו

186 הענן והחצוצרות (ט', טו - י', י)

187 הענן (ט', טו-כג)

190 חוקי החצוצרות (י', א-י')

192 הענן לעומת החצוצרות

193 החלק השני: מפלות (י', יא-י"ט)

194 מסיני לפארן (י', יא - י"ב, טז)

195 הנסיעה מסיני (י', יא-לו)

196 היציאה למסע (י', יא-כח)

197 בקשת משה מחובב (י', כט-לב)

198 המשך תיאור הנסיעה מסיני (י', לג-לו)

201 החטאים בתבערה ובקברות התאוה (י"א, א-לה)

202 החטא בתבערה (י"א, א-ג)

204 החטא בקברות התאוה והעברת הרוח לזקנים (י"א, ד-לה)

212 מרים ואהרן מדברים סרה במשה (י"ב, א-טז)

215 הסיפור בהקשרו

שלח לך

- 217 פרשת המרגלים (י"ג-י"ד)
- 218 הציווי לשלוח מרגלים, מינוים והגדרת שליחותם (י"ג, א-כ)
- הריגול, הדיווח של המרגלים, תגובות העם ותגובות כלב ויהושע
- 220 (י"ג, כא - י"ד, י)
- 226 התגובות של ה' לחטא, ועונש המרגלים ומפלת המעפילים (י"ד, יא-מה)
- 229 כפילויות בסיפור ומשמעותן
- 233 סיפור המרגלים בהקשרו

234 חוקים: מנחה ונסך, חלה, חטאת, מזיד, מקושש עצים וציצית (ט"ו) ...

- 235 מנחה ונסך (ט"ו, א-טז)
- 237 תרומת חלה (ט"ו, יז-כא)
- 239 דינו של חוטא בשוגג, חוטא במזיד, ודין מקושש (ט"ו, כב-לו)
- 244 ציצית (ט"ו, לז-מא)
- 245 סיכום: סיפור חטא המרגלים והחוקים שנספחו אליו

קרח

- 248 סיפור קורח (ט"ז-י"ז)
- 250 המרד (ט"ז, א-ג)
- 253 דין ודברים של משה עם המורדים (ט"ז, ד-יז)
- בליעת דתן ואבירים באדמה ושרפת מקטירי הקטורת, והמחתות
- 258 (ט"ז, יח - י"ז, ה)
- 271 זמן המרד והקשרו
- 272 דברי סיום

273 חוקים בעקבות פרשת קורח (י"ח-י"ט)

- 274 חוק השמירה של הכוהנים והלוויים (י"ח, א-ז)
- 277 מתנות כהונה (י"ח, ח-כ)
- חובת ישראל לתת מעשר ללוי (י"ח, כא-כד),
- 282 וחובת הלוי לתת מעשר לכוהן (י"ח, כה-לב)

חקת

- 286 פרה אדומה (י"ט, א-כב)
296 סיכום החוקים הבאים בעקבות סיפור קורח (י"ח-י"ט)

297 החלק השלישי: שנת הארבעים, בדרך לארץ (כ', א - ל"ו, יג)

300 מי מריבה (כ', א-יג)

- 301 מות מרים וחטא ישראל במי מריבה (כ', א-ו)
302 חטא משה ואהרן ועונשם (כ', ז-יג)
303 מה חטאם של משה ואהרן?
306 היחס בין סיפור מי מריבה לסיפור מסה ומריבה בשמות (י"ז, א-ז)

310 מקדש לערבות מואב (כ', יד - כ"א, א)

- 310 הניסיון של ישראל לעבור דרך ארץ אדום (כ', יד-כא)
314 מות אהרן ומינוי אלעזר במקומו (כ', כב-כט)
317 המלחמה עם ערד (כ"א, א-ג)
320 תלונות העם, ונחש הנחושת (כ"א, ד-ט)
323 מסעות העם (כ"א, י-כ)
327 המלחמות בסיחון ובעוג (כ"א, כא - כ"ב, א)
334 משה בשנת הארבעים, דברי סיכום

בלק

337 סיפור בלעם (כ"ב, ב - כ"ד, כה)

- 337 משמעות הסיפור
338 מבנה הסיפור
339 החשש של מואב מישראל והבאת בלעם לקלל את ישראל (כ"ב, א-לה)
ניסיונות בלק להביא את בלעם לקלל את ישראל ונאומי בלעם
345 (כ"ב, לו - כ"ד, כה)
346 המבנה של סיפור נאומי בלעם, התפתחותו ומשמעותו

פינחס

- 380 חטא ישראל בשיטים (כ"ה, א-יה)
- 383 משמעות הסיפור בהקשרו
סיכום אינטראקציות עם העמים: סיחון ועוג, בלק ובלעם, בנות מואב ומדיין
- 386 (כ"א-כ"ה)
- 388 לקראת הכניסה לארץ (כ"ו-ל"ו)

המפקד של באי הארץ בערבות מואב ודיני ירושת הארץ

- 392 (כ"ו, א - כ"ז, יא)
- 398 צו חלוקת הארץ (כ"ו, נב-נו)
- 399 מפקד שבט לוי (כ"ו, נז-סב)
- 401 סיכום המפקד (כ"ו, סג-סה)
- 402 תלונת בנות צלופחד על ירושת אביהן (כ"ז, א-יא)
- 405 העברת ההנהגה ממשה ליהושע (כ"ז, יב-כג)
- 411 קורבנות הציבור במעגל השנה (כ"ח, א - ל', א)
- 413 תוכנה של הפרשה בהשוואה לפרשת המועדות בוויקרא כ"ג
- 414 הפרשה בהקשרה
- 417 פירוט הקורבנות ודיניהם

מטות

- 425 דיני הפרת נדר ושבועה (ל', ב-יז)
- 426 הפרשה בהקשרה
- 427 פרטי החוקים
- 430 המלחמה במדיין (ל"א, א-נד)
- 432 הסיפור בהקשרו, חלקיו ותוכנו
ציווי ה' להילחם במדיין, התארגנות למלחמה, המלחמה והניצחון
- 432 (ל"א, א-יב)

- גערת משה שהעם החיה את הנשים, והציווי להרוג את הנשים והטף
 435 (ל"א, יג-כ) ולהיטהר
 ציווי אלעזר על כל הורג נפש במלחמה להיטהר, לטהר את הבגדים
 435 (ל"א, כא-כד) והכלים
 ציווי ה' לחלק את השלל בין הלוחמים לבין כל העדה והמכס הניתן
 436 (ל"א, כה-מז) ללוויים ולכוהנים
 437 (ל"א, מח-נד) קורבן שרי הצבא

התנחלות שני השבטים וחצי השבט בעבר הירדן המזרחי

- 439 (ל"ב, א-מב) הקדמה
 441 תחילת הסיפור (ל"ב, א)
 443 בקשת השבטים ממשה שינחילם בעבר המזרחי של הירדן (ל"ב, ב-ה)
 443 תוכחה של משה לשבטים שבבקשתם הם גורמים לעם רפיון
 444 מלעבור את הירדן (ל"ב, ו-טו)
 445 תשובת השבטים (ל"ב, טז-יט)
 446 משה מקבל את הצעת השבטים, ומציע להם הסכם (ל"ב, כ-כד)
 446 השבטים מקבלים את ההסכם המוצע על ידי משה (ל"ב, כה-כז)
 447 משה מעביר את פרטי ההסכם לעם (ל"ב, כח-ל)
 448 קבלת השבטים את ההסכם במעמד העם (ל"ב, לא-לב)
 משה נותן לשני השבטים וחצי השבט את שטחי סיחון ועוג,
 449 בניית השטח ותפיסתו על ידי השבטים (ל"ב, לג-מב)
 449 סיכום ומסקנות: משמעות הסיפור ומקומו

מסעי

- 451 מסעות בני ישראל במדבר (ל"ג, א-מט)
 454 מטרתה של רשימת המסעות
 456 מהלך המסע
 459 הציווי על ירושת הארץ והכרתת תושביה (ל"ג, נ-נו)

462	חלוקת הארץ (ל"ד-ל"ו)
463	גבולות הארץ הנחלקת בין השבטים (ל"ד, א-טו)
468	מנחילי הארץ (ל"ד, טז-כט)
470	ערי הלוויים (ל"ה, א-ח)
473	ערי מקלט (ל"ה, ט-לד)
479	תלונת בני גלעד על ירושת בנות צלופחד (ל"ו, א-יב)
482	חתימה (ל"ו, יג)
485	הערות
495	ביבליוגרפיה

מבוא

מבוא

המסגרת הכרונולוגית של הספר

ספר במדבר מספר על קורות העם במדבר, החל מהחודש השני של השנה השנייה לצאתם ממצרים בהיותם חונים במדבר סיני (א', א), עד הגיעם לערבות מואב בשנת הארבעים לפני הכניסה לארץ (כ"ב, א). זוהי תקופה של שלושים ותשע שנה. אך הספר מתרכז בשתי תקופות קצרות: בשנה השנייה של העם במדבר, ובשנת הארבעים. פרקים א'–ט"ו מתפרסים על תקופה של מספר חודשים בלבד בתחילת השנה השנייה, ואילו מפרק כ' ועד סוף הספר, מתוארות התרחשויות בשנת הארבעים. בתווך מסופר רק על סיפור המרד של קורח ועדתו (ט"ז–י"ז). על כל תקופת הנדודים, בין השנה השנייה לכין תחילת שנת הארבעים במדבר, אין אנו יודעים כמעט דבר.

הספר בהקשרו

ספר במדבר הוא המשכו של ספר שמות מבחינת העלילה. ביניהם נמצא ספר ויקרא המכיל חוקים שנמסרו למשה בסיני לאחר בניית המשכן (ויקרא א', א; ז', לח; כ"ה, א; כ"ז, לד). ספר שמות מסתיים עם הקמת המשכן בחודש הראשון בשנה השנית. ספר במדבר מתחיל חודש לאחר הקמת המשכן, ומתאר את סידור המחנה סביב המשכן, וממשיך בכך את נושא בניית המשכן בספר שמות. שמות מסתיים בכיסוי הענן את המשכן בסיום בנייתו (מ', לד), ואירוע זה שב ונזכר במדבר ט', טו: "וּבַיּוֹם הַהוּא אֶת הַמִּשְׁכָּן כִּסָּה הָעֲנָן אֶת הַמִּשְׁכָּן לְאַהֲלֵה הָעֵדֻת וּבָעֶרֶב יִהְיֶה עַל הַמִּשְׁכָּן כְּמִרְאֵה אֵשׁ עַד בֹּקֶר". בסוף שמות נאמר בקצרה שהיעלות הענן מעל המשכן הוא סימן לבני ישראל לנסוע (מ', לו–לח), והדבר חוזר בפירוט במדבר ט', טו–כג.

סופו של ספר במדבר עוסק בהכנות האחרונות לקראת כניסת העם לארץ וירושתה במלחמה מידי הכנענים, בעת חניית העם בערבות מואב (כ"ב, א). הספר הבא בתורה, ספר דברים, פותח בנאומו משה לקראת כניסתם לארץ, שנישאו באותו מקום (א', ה). בסופו של ספר דברים הם עדיין במקום זה, בסוף תקופת ימי משה, ובהכנה לכניסה לארץ (ל"ב, מט; ל"ד, א, ה–ח).

התוכנית שבספר במדבר – להיכנס לארץ, לכבוש אותה ולהתנחל בה לאחר המסע במדבר – מתממשת בספר יהושע. הציווי לכבוש את הארץ ולהכרית את יושביה (ל"ג, נב–נג), מיושם ביהושע ו'–י"ב. הציווי לחלק את הארץ בין השבטים (ל"ג, נג – ל"ד, יד), מתממש ביהושע י"ג–י"ט. ההוראה לייעד ערים ללוויים (ל"ה, א–ח), מקוימת ביהושע כ"א, א–מ. ה' מצווה לייעד ערי מקלט (ל"ה, ט–לד), ושוב הוא מצווה זאת גם את יהושע, ויהושע מצווה את העם, והעם מקיים (יהושע כ"א, א–ט). בתגובה לתלונתן של בנות צלופחד, ה' מצווה שהן תקבלנה נחלה (כ"ז, א–יא), ובעת חלוקת הארץ מבקשות בנות צלופחד לממש את הבטחת

משה, וכך נעשה (יהושע י"ז, ד-ו). שניים וחצי השבטים ביקשו לקבל את נחלתם בעבר הירדן המזרחי, ומשה הסכים בתנאי שילכו חלוצים לפני ישראל למלחמה (במדבר ל"ב). יהושע דורש מהם שימלאו את התחייבותם למשה, והוא מצידו מתחייב למלא את התחייבות משה לתת להם את הנחלה בעבר הירדן (יהושע א', יב-טו). הם נענים לדרישתו (א', טז-יח), והוא עומד בהתחייבות ומשחרר אותם לעבר הירדן המזרחי בתום הכיבוש (כ"ב, א-ה). היותם של שבטים אלה בארץ נפרדת משאר השבטים הייתה סיבת חששו של משה שירפו את לב העם (במדבר ל"ב, ו-טו), והיותם בארץ נפרדת היא הסיבה שהעם חשד בהם שהם חטאו כשבנו את המזבח (יהושע כ"ב, יג-כ). לאחר הסבר השבטים למשה שכוונתם טובה, יושרו ההדורים (במדבר ל"ב, טז-לב), ולאחר שהשבטים מסבירים לעם שכוונתם אינה לחטוא בבניית המזבח, שוב מיושרים ההדורים (יהושע כ"ב, כא-לד). אכן ברור כי ספר יהושע מתכתב עם הנאמר במדבר, והוא מממש את התוכניות שעלו בו.

חלקי הספר, מבנהו, ומשמעותו

כאמור, תחילתו של ספר במדבר, העוסק בקביעת סדר המחנה סביב המשכן ובנשיאתו של המשכן על ידי הלויים, בחנוכת המזבח ובסדרי הנסיעה, היא המשך ישיר של פרקי המשכן בספר שמות, וחלק מהותי מעניינם. המשכו של הספר עוסק במסע במדבר, ובהכנות לכניסה לארץ. מדוע אם כן התוכן של תחילת הספר כלול בספר במדבר ואינו חלק מספר שמות? שאלה מהותית זו קשורה בשאלת המבנה של הספר, ובשאלה כיצד כל יחידותיו מתאחדות למשמעות כוללת אחת. שאלה זו קשורה להבחנה שעל אף שיש עלילה מתמשכת אחת מבראשית עד יהושע, החלוקה בין הספרים היא חלוקה מהותית; לכל ספר מאפיינים משלו, ומסרים ייחודיים. מה אפוא טיבו של ספר במדבר? מהם העקרונות שעל פיהם נבחר מה יסופר בספר זה? מתוך מה שפָּלול בספר ודרך סידור הסיפורים והחוקים – מה ניתן ללמוד על מטרתו של הספר?

חלוקת הספר לחלקים תסייע להבהיר את טיב הארגון של חלקי הספר והיחסים ביניהם, ותקרב אותנו להבנת משמעותו. מבין האפשרויות השונות, הדרך המובהקת ביותר לחלק את הספר היא על פי תאריכים. מלבד התאריך של חג הפסח (ט', א) שאינו מהותי מבחינת המבנה של הספר, יש בספר שלושה תאריכים בלבד, ועל פיהם נחלק הספר לשלושה חלקים, שכל אחד מהם פותח בתאריך:

א', א – י' – י – אחד בחודש השני בשנה השנייה: ההכנות לקראת הכניסה לארץ.
 י', יא – י"ט, כב – עשרים בחודש השני בשנה השנייה: תחילת המסע לארץ, החטאים בתבערה ובקברות התאוה, כישלון העם בחטא המרגלים, מרד קורח, ושהייה במדבר למשך דור.

כ', א – ל"ו, יג – האחד בחודש הראשון, כנראה בשנת הארבעים: חידוש המסע, התמודדויות והצלחות בדרך עד הכניסה לארץ, והכנת העם לכיבושה ולחלוקתה.

חלוקה זו נתמכת ביסודות תוכניים נוספים. מיד לאחר תחילת המסע בשנה השנייה (י', יא) מסופר על תלונות העם בתבערה ובקברות התאוה, ועל רצונם לאכול בשר (י"א). הסיפור מלווה בתיאור קשיי ההנהגה של משה. מיד לאחר סיפור זה מסופר על דיבורם של מרים ואהרן במשה ועל עונשה של מרים (י"ב). לאחר מכן נאמר שמשה שולח מרגלים מפארן/קדש לרגל את הארץ (י"ג, א [כ"ו]). במפתיע, רצף דומה חוזר בתחילת המסע השני לארץ בשנת הארבעים בפרק כ'. מיד עם תחילת המסע (כ', א), מתלונן העם על מחסור במים, ותוך כך הנהגתו של משה עומדת במבחן (כ', א-יב). אך בעוד שבשנה השנייה משה קיבל סיוע להנהגתו, בשנת הארבעים הוא חוטא ומתבשר על הפסקת הנהגתו. במקביל לחטא מרים בדיבור רע במשה בשנה השנייה, בשנת הארבעים מסופר על מותה של מרים (כ', א). מיד לאחר אירועים אלה, במקביל לשליחת המרגלים מקדש לכנען, שולח משה מלאכים מקדש להידיין עם מלך אדום לעבור בגבולו (כ', יד). אם כן, תיאורי תחילת המסע לעבר כנען בשנה השנייה ובשנת הארבעים אנלוגיים זה לזה. על המשמעות של האנלוגיה הזו נעמוד להלן בפירוש. חשוב לענייננו כאן הוא לראות שעצם האנלוגיה מחזקת את החלוקה המוצעת, ומעמידה את התחלת המסע לעבר כנען בשנה השנייה בניגוד לתחילת המסע המחודש לעבר כנען בשנת הארבעים.

שלושת החלקים של הספר משקפים שלושה שלבים נבדלים. תוכנו העיקרי של החלק הראשון הוא ההכנה של העם לקראת המסע במדבר לעבר הארץ; בשלב זה העם נמצא בסיני. לקראת המסע לשם המלחמה על הארץ נספר העם, ונקבע מבנה המחנה שבתוכו המשכן, וסביבו הכוהנים ומשה והלוויים למשפחותם, ומסביב שבטי ישראל בארבע רוחות לפי סדר קבוע הן במנוחה הן במסע. שבט לוי מחליף את הבכורות ומתקדש, וניתנים לכל משפחה תפקידים בנשיאת המשכן בעת המסע, ויחד עם זאת נספרים גם הלוויים לצבא עבודת המשכן (ג'-ד'; ז'). את המשכן נושאים בעגלות שתרמו הנשיאים (ח', ב-ט). בהיות חלק זה המשכה של בניית המשכן בשמות, מפורטת חנוכת המזבח על ידי הנשיאים (ח', א, י-פט). לקראת הנסיעה נמסרות לעם הוראות הנסיעה והחנייה על פי הענן והחצוצרות (ט', טו - י', י). עתה מוכן העם לנסיעה מסיני לעבר קדש.

החלק השני מתחיל בנסיעת העם מסיני לקדש במטרה להיכנס לארץ. חלק זה רווי בתלונות ובחטאים של ישראל: תלונת העם בתבערה, ובכי העם על תאוותם לאכול בשר במקום את המן (י"א). הנפילה הגדולה היא חטאו של העם בסיפור המרגלים, שבו נחשף חוסר אמונה שה' ינצח במלחמותיהם, ואף מאיסתם בארץ. עונשם הוא שדור היוצאים ממצרים לא ייכנס לארץ. התוכנית המקורית השתבשה, דור היוצאים ימות במדבר, ורק בדור הבא תתממש התוכנית להיכנס לארץ המובטחת, בחלוף ארבעים שנה (י"ג-י"ד). חלק זה מתאר את הכישלון של העם להיכנס לארץ, בשל חטא העם, והוא נקודת המפנה של הספר.

בחלק השלישי מתחדש המסע בתחילת שנת הארבעים, ומדובר, כנראה, בדור החדש שייכנס לארץ. חלק זה מתאר את הנסיעה מקדש לערבות מואב, התחנה האחרונה לפני הכניסה לארץ. אולם במפתיע, המסע של הדור השני רצוף קשיים וכישלונות. בתחילת המסע מתה מרים, אחות משה. כמו הדור הראשון, גם הדור השני חוטא בתלונות על ה' על מחסור במים

(כ', ב-ג), וכנגד משה על שלא הביא אל הארץ הטובה (כ', ד-ה). בגלל חטאי העם, נכשלים גם משה ואהרן במי מריבה, ועונשם הוא שלא ייכנסו לארץ (כ', יב-יג). למרות מאמצי השכנוע של משה, אדום אינו מאפשר לישראל לעבור בגבולו, ולאחר איום של מלך אדום הוא נאלץ לסבוב ארץ זו (כ', יד-כא). כישלוננו של משה נפתח בשליחת מלאכים לאדום, כישלון המזכיר את המפלה בשליחת המרגלים לרגל את הארץ בשנה השנייה. עוד מסופר במסע שסביב אדום בשנת הארבעים, על תלונות העם בדרך, על מחסור במים, על לחם קלוקל, ועל מגפת הנחשים (כ"א, ד-ו). בעת הזאת מסופר על מות אהרן (כ', כב-כט), ועל מינוי יהושע במקום משה (כ"ז, יב-כג). חטא העם כבעל פעור מדגים בצורה החמורה ביותר שגם הדור השני חטא (כ"ה). ניכר כי הכוונה ברצף סיפורי זה להראות שגם המסע של הדור השני בשנת הארבעים היה רצוף בחטאים ובקשיים, אך הפעם צלח העם את הדרך. הדור הראשון לא נכנס לארץ בשל הכישלון להתמודד עם הקשיים, ואילו הדור השני הצליח למרות הקשיים.

כמו שהחלק הראשון הוא הכנה של העם לקראת המסע, בחלק השלישי כלולה הכנה של העם לקראת הכניסה לארץ. הכנה זו כוללת הוראות למי לחלק את הארץ לנחלות ואיך לחלקה (כ"ו, א – כ"ז, יא; ל"ב; ל"ה; ל"ו); מינוי יהושע למנהיג במקום משה (כ"ז, יב-כג); ציווי ה' להוריש את הארץ ולהשמיד מתוכה את העבודה הזרה (ל"ג, נ-נו). סיפור המלחמה במדיין מכין את העם להתייחסות נכונה למלחמות (ל"ב). בסיפור זה לומד העם שהמלחמה היא לאומית ואלוהית, ובהתאם נגזרות מכך הלכות על חלוקת שלל בין הלוחמים לבין מי שלא נלחם ולבין משרתי הקודש, וכן קורבנות לה'. מכיוון שהמלחמה היא מלחמת קודש, ישנן הלכות מפורטות על טומאה וטהרה – טומאת מת וטומאת כלים שנלקחו בשלל. סיפור בלק ובלעם מדגים כיצד ה' שמר על ישראל וסיכל את כוונותיהם הרעות. בעיקר למד העם בדרך קשה מאוד, על ההתמודדות עם הפיתוי שיש בהתערבות בבנות מדיין ומואב, ושהתערבות זו מביאה לעבוד את עבודת הבעל, שהיא העבודה הזרה הראשית של הכנענים בארץ. בעימות הראשון נכשל העם, ועל בשרו למד להיזהר מנפילות כאלה כשייכנס לארץ. חלק זה מכין אפוא את העם להתמודדות עם האוכלוסייה האלילית בארץ, מכין אותו להתייחסות נכונה למלחמה, ועורך לו הוראות מפורטות כיצד לחלק את הארץ.

המסר הכללי של מבנה הספר הוא שה' מצוי בקרב העם באמצעות משכנו. אולם כאשר העם חוטא, הוא נענש, אף שה' בקרבו, ובעצם משום שה' בקרבו. ולמרות התוכנית להיכנס לארץ, שהיא מימוש הבטחות ה' לאבות, הכניסה לארץ מתעכבת עד להענשת דור החוטאים. ורק כאשר קם דור חדש, ימשיך המסע עד להגיעו אל סף הארץ המוכתרת בערבות מואב, אף שגם הוא חטא וחווה כישלונות.

עיון מעמיק חושף משמעות מורכבת יותר. לקראת הנסיעה, סידור המחנה וחלוקת תפקידי הנושאים בקודש בחלק הראשון של הספר (א'-ד'), מעצבים את המדרג בין המעמדות: כלל העם, הלוויים והכוהנים. חשיבות עבודת הקודש היא המבדילה את העם משבט לוי, וגם מבדילה בין המשפחות השונות של בני לוי, ובינם לבין הכוהנים. לצד הצגת המדרג בפרקים אלה, התורה ביקשה גם להגביל מדרג זה, או להראות כיצד הוא משרת את טובת העם,

ולעיתים אף להציג לו מדרג מנוגד. כך למשל בחמשת החוקים בפרקים ה'-ו', הבאים לאחר פרשת סידור המחנה ועבודות הלוויים בפרקים א'-ד', בא חוק אשם מעילות המראה כיצד נכנס כוהן לנעליו של נגזל כדי להביא כפרה למועל (ה', ה-ח). גם בפרשת סוטה, באמצעות הכוהן הסוטה נענשת אם חטאה, או חוזרת ללא פגע לביתה (ה', יא-לא). ברכת כוהנים היא דוגמה מובהקת ליתרון שיש לעם בזכות היות כוהן ה' בקרבם (ו', כב-כז). לעומת אלה, חוק הנזיר מציג עיקרון של "שבירת" המדרג, ועל פיו כל אדם, איש או אישה, יכול להתקדש ולהירמות לכוהן. בכך באופן מובהק עולה יסוד הממתן את המדרג הקבוע (ו', א-כא). מיתון מפתיע למדרג הקבוע הוא פרשת חנוכת המזבח (ז'). המצופה הוא לכאורה שהכוהנים יהיו במרכזה של חנוכת המזבח. אך במקום זאת, הנשיאים של כל השבטים מביאים את הקורבנות שבכל יום, ושוב נמצא איזון למול מעמד הכוהנים. משמעותי מאוד הדבר, שהנשיאים הם גם אלה שתורמים את העגלות ואת השוורים לנשיאת המשכן. בכך נוצר איזון משמעותי בין הלוויים השומרים על המשכן ונושאים אותו, ובין הנשיאים, נציגי העם, שתורמים את העגלות שבהן יישאו הלוויים את המשכן. איזון מעניין נוסף בין העם לבין הלוויים עולה בפרשת הקדשת הלוויים (ח', ה-כב). הלוויים מקודשים על ידי הכוהנים כשליחי ה' לעבוד במשכן, אולם בנוסף לזה הלוויים מקודשים על ידי העם להיות נציגיהם לעבוד בבית ה' עבורם. בכך יש איזון מסוים למול מעמד הלוויים. מצד אחד ה' ממנה אותם, כי הם שליחי לעבוד במקדשו, ומצד שני העם ממנה אותם כי הם שלוחיהם לעבוד עבורם כנציגיהם בעבודות ה' שלהם. לא בכדי לקראת סופו של חלק זה יעלה נושא הפסח, המבליט את יחסי הקרבה של העם בכללו אל ה' (ט', א-יד). בסיפור זה עולה תחושת הקיפוח של אלה שלא יכלו להשתתף בברית הפסח עם ה', ובתגובה ה' הורה באופן תקדימי שיהיה פסח שני, שבו הם יוכלו להשתתף ולהרגיש חלק מעם ה'. הסיפור הזה מדגים את הקשר של העם בכללו אל ה', ולא באמצעות הלוויים או הכוהנים.

התורה מציגה מדרג נוקשה, ועם זאת, היא גם מפתיעה במקומות מסוימים שבהם המדרג אינו קיצוני, ומעמדות אחרים בלתי צפויים, אומנם אינם נוגסים במעמד הכוהנים והלוויים, אבל מכל מקום הם עומדים בצורה בולטת מולם. נראה לי שהמטרה בהצגה זו מכוונת להדגיש, שמשום שה' שוכן בקרב ישראל, הדבר מחייב כינונו של מדרג ביחס לקרבה אל הקודש. אבל כדי שיהיה ברור שרק ה' נשגב לכדו מעל כל יצור, התורה מבקשת לומר שהמדרג הוא יחסי, יש בו נזילות. אין פלא אפוא שהחלק הראשון של הספר נחתם בהובלת העם על ידי הענן על פי ה' (ט', טו-כג).

נושא המעמדות בעם, שעלה בחלק הראשון, עולה גם בחלקו השני של הספר, אך הפעם מעמדו של משה נמצא במרכז. חלק זה מכיל ערעורים על מעמדו של משה מצד גורמים שונים בעם, אך מנגד מעמדו מתחזק שוב ושוב מאת ה'. משה עצמו מתלונן על תפקידו בסיפור תבערה (י"א, יד-טו), ואז ה' מייחד שבעים זקנים שיישאו יחד עימו את משא העם (י"א, טז-יז). בעקבות זאת, מרים ואהרן מדברים במשה, וה' מחזק את ייחודו כנביא, וכמי שקשור לה' באופן מיוחד (י"ב). סיפור קורח הוא ערעור על מעמדו של אהרן ככוהן, ושל משה כמנהיג (ט"ז, ג,

יב-יד). הסיפור מסתיים בְּמוֹת הַמּוֹרְדִים, ובחזיון מעמד אהרן הכהן, וחזיון מעמדו של משה כמנהיג העם. כמו בחלק הראשון, שוב בחלק השני עולה שאלת המדרג, והפעם ביחס לאהרן ולמשה. כאמור, משה ואהרן מקבלים תמיכה גורפת מאת ה' כנגד הערעורים השונים בחלק זה. כפי שנראה בהמשך, בנקודה זו יחול שינוי מהותי בחלק השלישי.

החלק השלישי המתאר את המסע ואת ההכנה לכניסה לארץ מתרכז תוך כדי זה גם במעמדו של משה. קיים מתח בין היחס למעמדו של משה בחלק השני למעמדו בחלק השלישי. לעומת שלושת הסיפורים בחלק השני, שבהם חזיק ה' את מעמדו הייחודי והבלעדי של משה כנגד כל הערעורים, החלק השלישי מציג תמונה הפוכה. בחלק זה מוצג משה כמי שחטא, ואינו מצליח במשימותיו, ואף נכשל בחלקו. זאת במגמה להראות שהעם יכול להמשיך את המסע לארץ בלעדיו. החלק השלישי נפתח בחטאם של משה ואהרן, ובעונשם שלא יוכלו להוביל את העם בכניסה לארץ. אחר כך מסופר על חוסר ההצלחה של משה במשא ומתן עם אדום לעבור בגבולו, ובעקבות זאת נאלץ העם להקיף את ארץ אדום. במלחמה בערד משה לא מעורב, גם בנדר העם וגם בניצחון על ערד. ההתערבות של משה במכת הנחשים היא קטנה, וכמו כן מקומו של משה בכיבוש עבר הירדן המזרחי הוצנע, אף שבוודאי היה לו מקום מרכזי. חוסר ההצלחה של בלעם לקלל את ישראל הוא משום שה' הגן עליהם, ומשה אינו מוזכר כלל. בחטא בעל פעור, משה אינו מצליח להשיב את חרון אפו של ה' בדרך שאמר לו ה', ובמקום זאת פינחס הוא זה שהצליח לעשות זאת. ניכר כי ברצף הסיפורי הזה ביקשה התורה להיפרד ממשה, מבלי להשאיר תחושת חסר גדול בעם, ולהראות לעם את יכולתו להתנהל מבלעדי משה. על רקע מותו של אהרן, ותהליך הפרדה ממשה, לומד העם לסמוך על אלעזר ועל פינחס, וכן על יהושע מחליפו של משה. אם כן בחלק השני ביקשה התורה להאדיר את משה ולהציג את ייחודו הבלעדי, ומאידך גיסא היא מבקשת להמעיט את התלות של העם במשה בחלק השלישי, ומלמדת שניתן להמשיך במסע בלעדיו. נדמה לי שהכוונה בכך היא להראות שהתלות הבלעדית של העם היא בה' לבדו. ואף שמשה היה יוצא דופן במנהיגותו, וחד פעמי ביחס ה' אליו, אף הוא בן אנוש, והקשר של העם עם ה' ימשיך גם אחריו, זאת לאחר הכנה של העם בחלק זה, והכנה של משה בספר דברים.

נמצא אפוא, שבטרם ייכנס העם לארץ, נעשות הבחנות המגדירות קבוצות שונות בחברה, ונקבעים המדרג והיחסים שביניהן, ובראש העם מצוי המעמד הבלתי מעורער של משה ואהרן, כפי שחווה העם בצורה ממשית. ועם זאת, לאחר מכן, חווה העם את התהליך של הפרדה ממשה ואהרן, ואת החלפתם ערב הכניסה לארץ. נראה כי השהות של ישראל במדבר, בטרם הוא נכנס לארץ המובטחת, מעוררת שאלות והגדרות של זהות ומעמד. ספר במדבר מתאר את הארגון של המחנה לקראת הכניסה לארץ, ובתוך כך הוא מגדיר את התפקיד הייחודי של הכהנים ושל המשפחות השונות של לוי, והיחס של העם אליהם. היחסים המדרגיים מורכבים, ודומה שהספר מבקש להדגיש מצד אחד את המדרג, אך גם לטשטש אותו בדרכים שונות, כדי לשקף את הרעיון שה' לבדו נישא ומוביל את העם. משמעות דומה עולה ביחס למשה. מצד אחד מודגש עד כמה ייחודי ובלעדי משה בקשר שלו עם ה', וה' לא מאפשר למעמדו

להתערער. ועם זאת, בחלקו האחרון של הספר יש טשטוש גם במעמד משה, מתוך כוונה להכין את העם לחיים ללא משה. גם עיקרון זה של היפוך במעמדו של משה נועד לשקף את הרעיון שה' הוא המנהיג הבלעדי של העם.

בחלק האחרון של הספר יש הכנה לקראת הבאות, שוב בדרך של הצגה דיאלקטית של העתיד להתרחש. סיפור בלעם ובלק מלמד על השמירה האלוהית את עמו, אך מיד אחריו סיפור בעל פעור המלמד שהדרך לכישלון נתונה דווקא בידי ישראל, אם יחטאו. סיפור בעל פעור הוא אזהרה חמורה מפני הצפוי ומפני הסכנה שבהתערבות ובנישואים עם בנות זרות, ואימוץ עבודתן הזרה. הציווי להילחם באויבים מתרסן באמצעות הגבלות של חוקים שונים של טומאה וטהרה, וציוויים מפורטים כיצד לחלק שלל. גם דיני ירושת הארץ ושאלת הזכאות לה, מקבלים תיקונים לאור בעיות שמתעוררות. רק לאחר כל זאת ניתן להיכנס לארץ.

היחסים בין החוקים לבין הסיפור ומשמעותם

בספרים שמות ודברים החוקים מרוכזים בקובץ אחד (שמות כ"א-כ"ג; דברים י"ב, א - כ"ו, טו). לעומת זאת, ספר במדבר מתייחד בכך שחוקים מפוזרים לכל אורכו של הספר, ומופיעים לרוב לסירוגין: סיפורת או רשימות לצד חוקים. לאחר תיאור המחנה בפרקים א'-ד', באים בפרקים ה'-ו' חמישה חוקים: דיני שילוח צרוע, מעילה, סוטה, נזיר, וברכת כוהנים. דין סידור המנורה על ידי אהרן בח', א-ג, בא לאחר קורבנות הנשיאים בפרק ז'. דין פסח שני בא לאחר סיפור מעשה של אנשים שלא קיימו את הפסח בזמנו לאונסם, ט', א-יד. לאחר סיפור המרגלים (י"ג-י"ד), בא קובץ חוקים על חובת הבאת מנחות ונסכים עם הקורבנות, דין הפרשת חלה, דינם של חוטא במזיד לעומת שוגג והדגמתו בסיפור המקושש, ודין חובת ציצית (ט"ו). לאחר סיפור מרד קורח ועדתו (ט"ז-י"ז), בא קובץ חוקים הכולל הגדרת חובות וזכויות של הכוהנים והלוויים, ודין פרה אדומה (י"ח-י"ט). בקשת צלפחד לקבל נחלה (כ"ז, א-ה) נענית בחיוב על ידי ה', ויחד עם זאת נמסרים דיני ירושה במקרה שאין לאדם בנים (כ"ז, ו-יא). לאחר סיפור מינוי יהושע (כ"ז, יב-כג), באה פרשת קורבנות במעגל מועדי השנה, ודיני הפרת נדרים ושבועות של נשים (כ"ח - ל', א; ל', ב-יז). בעקבות המלחמה במדיין (ל"א, א-טז), ה' מצווה להשלים את פעולת ההריגה; וכן על טיהור הלוחמים מטומאת מת, טיהור הכלים, ודינים שונים הקשורים בחלוקת השלל (ל"א, יז-נד). לאחר רשימת המסעות במדבר (ל"ג, א-מט), באים ציווי ה' להוריש את תושבי כנען (ל"ג, נ-נו), לחלק את הארץ לגבולותיה (ל"ד, א-טו), מי יחלקה (טז-כט), לתת ללוויים ערים לשבת (ל"ה, א-ח), ולהקצות ערי מקלט, בצירוף חוקים הנוגעים לכך (ל"ה, ט-לד). תלונת בני יוסף שירושת בנות צלפחד תביא לגריעה משטחם, נענית בתשובת ה', ובחוק שנשים יורשות חייבות להינשא בתוך השבט, ושנחלה לא תעבור משבט לשבט (ל"ו).

חלק מהחוקים הם תוצאה ישירה של הסיפור שסופר. אולם במקרים רבים התפרסות החוקים נראית תחילה כמחוסרת סדר. במיוחד הדברים אמורים ביחס לקובצי החוקים בפרקים: ה'-ו'; ט"ו, י"ח-י"ט. האם ניתן לעמוד על טבעו המיוחד של מבנה זה של הספר?

נראה כי השילוב הייחודי בין הסיפורים והרשימות לבין החוקים בספר מדגים את התפיסה שהסיפורים אינם סיפורי עבר בלבד, אלא יש להם יישומים תמידיים ונגזרות לעתיד ולכל הדורות. השילוב הזה מראה כיצד החוקים הם חלק אינטגרלי של החיים עצמם.* יתר על כן, עיון מדויק ופרטני ביחידות השונות ילמד על מבנה עומק ביחס בין הסיפורים לבין החוקים. דיון שיטתי ומעמיק נערוך במקומות המתאימים בתוך הפירוש, וכאן נוכל רק להדגים את הרעיון הכללי. מבנה העומק שחוזר בין הסיפורים לבין החוקים, משקף מגוון של יחסים ביניהם: לעיתים היחס הוא יחס של חיזוק הרעיון המובע בסיפור על ידי חוק הסמוך לו, ולעיתים הרעיון של הסיפור דווקא יצומצם, ולעיתים אף יתהפך על ידי החוק שבא אחריו, ובכך היחסים בין הסיפורים או הרשימות לבין החוקים באים להביע משמעות דיאלקטית.

אציין כמה דוגמות אשר בכוון לאפיין את סוגי היחסים בין החוקים לבין מה שקדם להם, והדברים להלן לעיתים יחזרו על דברים שהוצגו לעיל בעיסוק במבנה הספר ובמטרתו. נתחיל באפשרות הפשוטה שציניתי, שהחוק הוא תוצאה ישירה של שאלה שעלתה והפתרון לא היה ידוע. דוגמה פשוטה לכך היא הבעיה שמעלות בנות צלופחד שאין להן אחים, ולכן ייגרע שם אביהן אם לא תירשנה אותו (כ"ז, א-ה). במענה לכך ה' מחוקק חוק שכנות יורשות אם אין בנים (כ"ז, ו-יא). כהשלמה לכך במענה לתלונת בני יוסף שבשל ההוראה לבנות צלופחד ייגרע שטח מנחלת השבט, מורה ה' שהן תחתנה עם בני דודיהן, ואז לא תיטוב נחלה משבט לשבט. בדומה לכך חוק פסח שני בא לאחר תלונת אנשים טמאים שלא יכלו לעשות את הפסח בזמנו (ט', א-יד).

לעיתים חוק בא לחזק את הסיפור שלפניו. כך למשל קורח ועדתו ערערו על כהונת אהרן, והחוקים הבאים אחרי הסיפור באים לחזק את מעמד הכוהנים ("ח-י"ט). בווריאציה לכך, החוקים לאחר חטא המרגלים באים לחזק רושם מוטעה שעלול לעלות מהסיפור שלפניו. חטא המרגלים גרר עונש של ה' שכל הדור ימות במדבר, ורק הדור הבא ייכנס לארץ לאחר ארבעים שנה ("ג-י"ד). עונש זה, המשנה את תקוות העם וציפיותיו, עלול לגרור ספק בעצם מימוש ההבטחה להיכנס לארץ, ועל כן מיד לאחר סיפור זה באים חוקים על חיוב להביא מנחות ונסכים ועל הפרשת חלה אשר יתקיימו לאחר הכניסה לארץ (ט"ו, א-כא), וכך החוקים מקרבים את המציאות אשר התרחקה מהעם, ומבטיחים שהנסיעה של העם לארץ המוכתרת תתרחש, אם כי בדור הבא.

יש מקרים שבהם חוק מציג ניגוד לסיפור, או מיישם אותו באופן מורכב. פרקים א'-ד' קובעים מדרג של המחנה, ולפיו השבטים השונים חונים בכיוונים שונים, ויהודה בגלל חשיבותו חונה בצד מזרח. אוהל מועד הוא מרכזו של המחנה, ומחנה לווייה הוא במרכז סביב אוהל מועד. בקרב הלוויים למשפחת קהת הבכורה, אחריה גרשון ואחריה מררי. לפנייהם במעמדם הם הכוהנים היושבים בצד מזרח לאוהל מועד. החוקים בפרקים ד'-ה' מציגים יחסים מורכבים למה שתואר קודם. החוק על שילוח טמאים הוא תוצאה ישירה של מבנה המחנה שבמרכזו

* דה וו, עמ' 29. בווריאציה אחרת ראו ונהם, עמ' 17.

המשכן, ובשל קדושת המחנה טמאים צריכים להישלח מחוצה לו. החוק מאשש את המדרג שעלה קודם לו. בשל המדרג בין הכוהנים לבין העם, הכוהן ממונה על בדיקת אישה סוטה, וניקויה מעוון, או הענשתה. הוא האחראי על התהליך שתוצאתו הוצאת הסוטה מקרב ישראל, אך גם על חזרתה לביתה אם לא חטאה. יש לשים לב שהמדרג אינו פועל למען השכבות הגבוהות בסולם אלא למען השכבות הנמוכות יותר בסולם המעמדי. כך עולה גם בדין אשם גזלות, במקרה שאין נגזל להשיב את הגזלה, התורה מאפשרת לכוהן להיכנס לנעליו של הנגזל כדי לקבל את הפיקדון, וכך לא רובץ החטא על המועל. לנוכח כל אלה, הדין המפתיע ביותר הוא דין נזיר. המדרג בין הכוהנים לבין העם מצטמצם באמצעות מצוות נזיר, המאפשרת לכל אדם להתקדש ולהיות נזיר, ובכך להידמות בכמה עניינים לכוהן, ואפילו לכוהן הגדול. יחס דיאלקטי קיים גם בקביעה שהענן קובע את המסעות והחניות על פי ה' (ט', טו-טז), אך מיד אחר כך מודגשת המרכזיות של הצד האנושי במסעות בהלכות על תקיעת הכוהנים בחצוצרות, כדי לסמן לכל דגל במחנה מתי עליו להתחיל את הליכתו במסע (י', א-י). אם נתקדם לקראת סופו של הספר, המדיינים מחטיאים את ישראל ובשל כך ישראל נענשים, אבל למדיינים מגיע עונש על כך, ועל כן ישראל מצטווים להילחם נגדם. אולם מיד לאחר מכן הם מצטווים בחוקים נוקשים לחלק את השלל בין הלוחמים ובין אלה שלא נלחמו, ובכך הלחימה מתרסנת בחוקים מגבילים לאחריה.

אסתפק בדוגמאות אלה לעת עתה, ודומני שההסברים שהעלינו כאן, ובסעיף הקודם על מבנה הספר ומשמעותו, מספיקים לבסס את הטענה שיש סדר מופתי בספר במדבר, ועליו נעמוד לאורך הפירוש בפירוט. השילוב של החוקים לאורך כל הספר נועד לעצב את משמעותם של הסיפורים או הרשימות שקדמו להם באופן מתוחכם, כהצגת השלכות ותוצאות, כסייג או אף כניגוד, על מנת להציע אמת מורכבת שרק תתבהר באמצעות שילוב סיפור וחוק.

שיטת הפירוש

במדרשים המצויים בידינו כגון תנחומא ורכה, ובמדרשים רבים המצויים בספרות תורה שבעל פה, בעיקר בתלמודים, חכמים השתמשו בדרך הדרש על מנת לבאר את התורה. לעומתם חכמים רבים בימי הביניים בספרד, אשכנז, צרפת וביזנטיון העלו על נס את פירוש הפשט. ישנם אפיונים ייחודיים לכל פרשן, ולכל אסכולה שהתפתחה בגלויות השונות של ישראל במהלך קורות עמנו, ולא כאן המקום לפרוס יריעה זו. ניתן בהכללה לאפיין את תנועות הפשט בתקופה זו בהתרכזות בפירוש המדויק של המילה כמו גם בתשומת לב לתחביר של צירופים שונים. חכמים אלה עשו מהפכה ביחס לכתבי הקודש. הם יישמו מידע חדש שהתפתח על השפה העברית, בעיקר מתוך השוואה לערבית ולארמית, על מנת לפרש מילים באופן שיטתי ומדויק. התנ"ך הפך להיות ספר נלמד באופן שיטתי, וכדרכה של תורה התווכחו ויכוחים ערים במטרה להבין את כתבי הקודש. עם זאת רק לעיתים רחוקות פרשנים ידונו באופן שיטתי ושלם בהסתכלות כוללת על יחידות רחבות (רמב"ן לעיתים, ואברבנאל, יוצאים דופן), בשאלות רחבות של משמעותם של הסיפורים, מתוך עיון מדויק בפרטים, והצטרפותם לרעיון שלם.

שאלות מעין אלו הן קומה נוספת על הפרשנות הקיימת, ובשום אופן אינן סותרות אותה, ולא באות במקומה. בפירוש שלפניכם אני הולך בכיוון זה. אם הפרשנות של ימי הביניים מתרכזת בעיקר בשאלה מה כתוב, כאן נעסוק בעיקר בשאלה "למה". שאלות שתישאלנה תדיר – למה עניין מסוים מסופר בהרחבה ועניין אחר בקצרה? מדוע התורה חוזרת על עצמה? איך לבאר סתירות בכתוב? איך להסביר את הרציפות והסדר של הכתוב? כיצד מעוצבת דמות? מה המשמעות של הכתוב? מה המשמעות של הספר?

התשובות לשאלות שתישאלנה חייבות לעלות מתוך הכתובים עצמם. לא באמצעות מה שלא סופר, ולא באמצעות כתוב במקום אחר, ואפילו לא באמצעות אנלוגיות למקומות אחרים במקרא, ובוודאי לא על סמך מקורות חוץ מקראיים. כל אלה יכולים לסייע בדיון, לחדר את ההבנה, לרמוז לכיוונים של פרשנות, אבל לא יכולים לבוא במקום מה שכתוב. המשמעות של הכתוב חייבת להיות מושלמת מהכתוב בו. בעת החדשה גישות ספרותיות תרמו תרומה מכרעת לניתוח המקרא. כמו שבימי הביניים התחדרו שיטות בבלשנות ולשון על ידי חכמים מתוך זיקה למה שהיה מקובל בעולמם, כך גם בימינו אינטראקציה למדנית בניתוח טקסטים יצרה הזדמנויות חדשות להבין את דברי קודשנו. הבנת היחידה מתוכה, הבניית המשמעות הכוללת מתוך כלל הפרטים של הכתוב, מאירות באורות חדשים ובוזוויות חדשות את התורה. אכן בכל יום יהיו בעינינו כחדשים.

עם זאת אין כוונת הפירוש לדבר גבוהה גבוהה, ליודעי חן, במושגים מקצועיים שאינם תמיד נחלת הכלל. כמו כן אין כוונה לפרוס את כל הניתוחים והפירושים שקדמו. היה נכון, כמעט על כל משפט להוסיף הערת שוליים, ולהציע את הנאמר בכל סוגיה. אלא שהדבר היה מכביד על הקורא, ומאריך מאוד את הפירוש. הכוונה היא להציע פירוש פשוט, על פי העקרונות שפרסתי לעיל, בלשון השווה לכל נפש. שאפתי לכתוב בדרך תמציתית וישירה, למען ירוץ הקורא בו, לאחר שלמד ועיין בפרשנות של גדולי חכמינו. באמתחתי כתב יד, הכולל דיונים והתייחסויות למה שנכתב, שיצא לאור בע"ה בלעז, והרוצים יעינינו שם. לטובת הלומד, כללתי בסוף כל פרשייה פירושי מילים. גם כאן המטרה לא הייתה לתת מידע שלם, הכולל ניתוח לשוני, אלא לתת ביאורים קצרים, והמבקשים להעמיק בביאורי המילים יעינינו בפירושים המצויים. כאן בחרתי את הפירוש המסתבר והמקובל ביותר, ורק במקרים של ספקות, כללתי כמה אפשרויות. המגמה הראשית של הפירוש הזה לפשוט את משמעותם של כתבי קודשנו. אני מתפלל שהדברים יהיו לרצון, ואזכה לחשוף את עומק כוונת מקראות התורה בפני קוראיי, ושילכו עימי באהבתי הגדולה לדברי תורתנו.

השימוש בספר שלפניכם

ספר זה מחולק לשניים למען נוחות הלומדים. בחלק הראשון מופיע ספר במדבר בצירוף פירושי מילים. בחלק השני כלול פירוש העניין מתחת לפסוקים של המקרא שאליו הוא מתייחס. החלק הראשון נועד לקריאה רציפה של התורה בבתי הכנסיות וללימוד רצוף של פסוקי התורה בצירוף פירושי המילים, והחלק השני נועד ללימוד מעמיק של הפסוקים. צירפנו את פסוקי התורה בחלק הפירוש גם כן, כדי שהלימוד יהיה צמוד לפסוקים.

יש הבדלים רבים בעיצוב המקרא בשני החלקים. בחלק הראשון המקרא מופיע על פי חלוקת המסורה, ובכלל זה החלוקה לפתוחות ולסתומות, וכן לפרשות ולעליות, כדרך שבה כתובים חומשים בכלל, וחומש קורן בפרט. כמו כן, הוספנו את ברכות העלייה לתורה ואת ההפטרות. לעומת זאת, בחלק השני החלוקה של פסוקי התורה היא תוכנית ויש בה הבחנה בין סיפורת לבין שירה. השירה כתובה בדרך של התקבולת המקראית, כך, למשל, בנאומי בלעם ובשירת הבאר. כך יובחן בנקל העיצוב השירי המיוחד של התורה, המאיר את השירה באופן משמעותי. לעומת זאת, השמטנו את הטעמים מהפסוקים בחלק זה. בחלק הפירוש ישנן הערות שוליים והערות סיום. מה שנצרך יותר לקריאה שוטפת מופיע בעמוד, ומה שהוא לתוספת מידע או הפניה למקורות, מופיע בהערות סיום בסוף הספר כדי להקל על רצף הקריאה.

הקמץ הקטן

מבחינה היסטורית, הקמץ הגדול והקמץ הקטן הן שתי תנועות שונות: הקמץ הגדול מוצאו מתנועת a קצרה, ואילו הקמץ הקטן מוצאו מתנועת u קצרה. במסורת הטברנית שתי התנועות האלה הזדהו. אבל במסורת הבבלית ובמסורת הספרדית (שהיא המסורת הישראלית) – מבחינים בין שתי התנועות: הקמץ הגדול הגוי כפתח (a), ואילו הקמץ הקטן הגוי כחולם (o). עובדה זו יוצרת קושי בקריאה. הקורא צריך לזהות את הקמץ הקטן ולהבדיל בהגייה בינו ובין הקמץ הגדול. במהדורות שונות של סידורים וחומשים עיצבו את הקמץ הקטן באופן שונה (למשל, רגל ארוכה). אבל הסימון הזה הוא חידוש של המדפיסים ואינו מקורי. הכלל הבסיסי הוא שהקמץ הקטן הוא תנועה קטנה, ולכן הוא בא בהברה סגורה לא מוטעמת.

1. הברה סגורה לפני הטעם, כגון: וּלְאֶכְלֶכֶם, כְּשָׁמְעוּ, כְּתָנוּת, עֲזִי.
2. הברה סגורה אחרי הטעם, כגון וַיָּקָם, וַתִּשָּׁב.
3. במילה מוקפת – המילה איבדה את ההטעמה שלה (בגלל ההקפה) ולכן בא קמץ קטן במקום חולם, כגון פֶּלֶי (כאשר המילה מוטעמת, הניקוד הוא: פֶּלֶי), בְּתָם־לְבָבִי, לְאֶכְלֶ־לָחֶם.

קמץ בהברה פתוחה

לעיתים, קמץ שמבחינה היסטורית מוצאו מ־u קצרה (כמו שאר המקרים של קמץ קטן) - בא בהברה פתוחה. יש שני סוגים של קמץ כזה:

- א. בהברה שנפתחה, כלומר הברה שהייתה סגורה בעיצור גרוני, ובשל גרוניותו של העיצור נוצרה אחריו תנועה חטופה או תנועה קטנה, ולכן ההברה הסגורה המקורית הפכה פתוחה. התוצאה היא קמץ שאחריו חטף קמץ או קמץ קטן (כשהקמץ הראשון אינו בא לשם יידוע). כגון: צָהָרִים, נְעָמִי, יַעֲמֹד, וַחֲלִיִּים, פְּאֲנִיּוֹת סוּחַר, פְּאֲנִיּוֹת; וכן פְּעֵלָךְ, תַּעֲבֹדֶם.
- ב. הקמץ בא במקום שווא ומדגיש את איכות התנועה: קָדְשִׁים (במקום *קִדְשִׁים או *קִדְשִׁים).

במקרים האלה נחלקו הדעות. לפי המסורת הספרדית, כל אלה הם קמצים גדולים, שהרי הם בהברה פתוחה, והם הגויים a. לפי דעת חוקרי לשון, זהו קמץ קטן והוא הגוי o. הרב מרדכי ברויאר כתב: "ואפשר, שמי שקורא בתורה לפני מתפללים בהברה ספרדית - שאין בידם מסורת אבות של ספרדים - הרי זה רשאי לסמוך על השיטה הזאת", ולהגותו o. קמצים מן הסוג הזה, שהדעות חלוקות בקריאתם, סומנו במהדורה זו בקמץ רגיל לא בסימן המיוחד המציין קמץ קטן, כמו המסורת הספרדית. כך עצתו של ידידי פרופ' עופר, שניאות בטובו לכתוב דברים אלה על הקמץ הקטן.

* * *

ראשיתו של חיבור זה בנסיעה משותפת ממנהטן לברוקלין עם ג'סי סלם, לקראת שבת שבה הזמין אותי להרצות בפני בני קהילתו. באותה נסיעה עסקנו בעניינים שונים בלמדנות בתורה, וסיפרתי לו על התוכנית שלי לכתוב פירוש לתורה. ג'סי התלהב מהרעיון ואמר שהוא רוצה לעזור. חלפו להן כמה שנים, וג'סי, תלמיד חכם בזכות עצמו ואיש רב פעלים, פנה אליי וביקש שנקדם את הרעיון. הוא פנה להוצאת קורן בבקשה להוציא פירוש זה לאור. אני מודה לו מקרב לב על החזון, על הדחיפה ועל התמיכה בהוצאה הספר, ואני מברך אותו שימשיך לעשות חיל בתורה ויצליח בעסקיו, ישלם לו ה' כגמולו הטוב. פירוש זה לספר במדבר, הראשון מחמישה חומשי תורה, הוא בזכותו.

אני מודה להוצאת קורן על שהאמינו בפרויקט זה והשקיעו רבות להצלחתו. למתיו וליהושע מילר. לראובן ציגלר העורך האחראי על עצותיו המחכימות. לאוריה מבורך הוקרה מיוחדת על תרומתה הנכבדה בניהול הפרויקט המסובך, על הנעימות, המקצועיות והיעילות, ובמיוחד על החיזוק שקיבלתי מהתלהבותה מהפרויקט. לאריה גרוסמן על המסירות הגדולה שלו לפרויקט. בזכותו הוא מתגשם. לאפרת גרוס, עורכת המשנה של הספר, הוקרה רבה על עבודתה המקצועית, המסורה והמדויקת. זהו הספר השני שאני זוכה לעבוד עליו עימה. אני

מודה לד"ר אברהם שמאע על העריכה המעולה של הספר. לאביחי גמדני על ההגהה המדויקת, לאסתר באר על העימוד המורכב והיפהפה, ולשמואל לעסרי על העיצוב של העטיפה ברגישות ובהבנה מעמיקה של מגמת הספר. תודה גם לתלמידיי במחלקה לתנ"ך באוניברסיטת בר אילן בשנים האחרונות, שלמדו איתי את ספר במדבר, ולבני קהילתי בפסגת זאב, אהבת ישראל, שעזרו לי לומר את פרשת השבוע בכל שבת אחר הצהריים. הדיונים, השאלות והקושיות שעלו בשיעורים סייעו לי לחדד, לדייק ולבחון את הדברים עד שעלו בגרסתם הנוכחית. תודה לכולכם מקרב לב.

ראשיתו של הפירוש על התורה החלה לפני שנים רבות מאוד, וטמונה באהבת התורה שהטמיעו בי הוריי, יום טוב וקלרה ז"ל. ולא פחות מכך, בביטחון שלהם בי שהמריצני ללמוד, ללמד, ליצור ולממש. אין קץ לגעגוע ולהוקרת התורה על כל הטובה שעשו עימי. להם אני מקדיש חיבור זה.

תודה מיוחדת לאהוביי ולשותפיי, לחנה, יום טוב, שלומי, ליאור, אליה ובניה, שהכול בזכותם ובעבורם. יצליח ה' דרכם בטוב ושנותם בנעימים, אורך ימים ושנות חיים ושלוש. אסיים בברכת ה' על כל הטובה אשר גמלני, ובהגיעי ביום ירושלים בשנה זו לגיל שישים, על שהחייני וקיימני והגיעני לזמן הזה: "אוֹדֶךָ בְּיֶשֶׁר לֵבָב בְּלִמְדֵי מְשֻׁפְּטֵי צְדָקָה, הוֹדוּ לָהּ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסֵדוֹ" (תהלים קי"ט, ז; קל"ו, א).

יום רביעי בשבת, פרשת במדבר
יום ירושלים, כ"ח באייר, תשפ"ד

ביאור לספר במדבר

החלק הראשון: הכנה למסע לכנען, א' – י, י

חלקו הראשון של הספר הוא בעיקרו הכנה לעם לקראת המסע במדבר, והשלמה לענייני המשכן שעלו בסוף ספר שמות.

א'–ב' – ספירת העם וסדר המחנה.

ג'–ד' – החלפת הבכורות בלוויים, ספירת הלוויים ותפקידם בפירוק, בהרכבה ובנשיאת המשכן.

ה'–ו' – חוקים: שילוח טמאים מחוץ למחנה; אשם המושב לכוהן; סוטה; נזיר; ברכת כוהנים.

ז' – קורבנות הנשיאים וחנוכת המזבח.

ח' – הסמכת הלוויים וגיל שירותם.

ט', א–יד – פסח שני.

ט', טו–י, י – הענן והחצוצרות.

ספירת העם וסדר השבטים במחנה, א'-ב'

הציווי לספור את העם, א', א-יט

* וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד באחד לחדש השני בשנה השנית ליצאתם
 ב מארץ מצרים לאמר. שאו את ראש כל עדת בני ישראל למשפחתם לבית אבתם במספר
 ג שמות כל זכר לגלגלתם. מבין עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא בישראל תפקדו אתם
 ד לצבאתם אתה ואהרן. ואתכם יהיו איש איש למטה איש ראש לבית אבתו הוא. ואלה
 ה שמות האנשים אשר יעמדו אתכם לראובן אליצור בן שדיאור. לשמעון שלמיאל בן
 ו צורישידי. ליהודה נחשון בן עמינדב. ליששכר נתנאל בן צוער. לזבולן אליאב בן חלן. לבני
 ז יוסף לאפרים אלישמע בן עמיהוד למנשה גמליאל בן פדהצור. לבנימין אבידן בן גדעני.
 ח לרן אחיעזר בן עמישדי. לאשר פגעיאל בן עכרן. לגד אליוסף בן דעואל. לנפתלי אחירע
 ט בן עינן. אלה קרואי העדה נשיאי מטות אבותם ראשי אלפי ישראל הם.

יט ויקח משה ואהרן את האנשים האלה אשר נקבו בשמות. ואת כל העדה הקהילו באחד
 לחדש השני ויתלדו על משפחתם לבית אבתם במספר שמות מבין עשרים שנה ומעלה
 כ לגלגלתם. כאשר צוה ה' את משה ויפקדם במדבר סיני.

פירוש העניין

הפרשה פותחת בציווי ה' למשה לספור את הזכרים מבין עשרים שנה, שהוא גיל הגיוס לצבא המלחמה ("כָּל יֵצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל"), אף כי גם בספירות אחרות שאינן לצורך צבאי נספרו הגברים מגיל עשרים (שמות ל', יד). הספירה היא לשם היערכות לקראת הכניסה לארץ והמלחמה עליה (רשב"ם). אף שעניין המלחמה על הארץ לא נזכר כאן, הוא נאמר בדבריו של משה לחותנו: "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֻבְבֵּן בֶּן רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי חֵתַן מֹשֶׁה נְסַעִים אֲנַחְנוּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר ה' אֵתוּ אִתְּנוּ לָכֶם" (י', כט).

משה ואהרן מצטווים לספור, ואת זה הם יעשו באמצעות נשיאי השבטים, האחראים כל אחד מהם על הספירה של בני שבטו. מתמנים שנים עשר נשיאים, ראשי השבטים (ה-טו), ללא שבט לוי, ויוסף נחלק לשניים, מנשה ואפרים. ה' הוא שהחליט מיהם הנשיאים (ה). סדר ראשי השבטים ברשימה הוא: ראובן, שמעון, יהודה, יששכר, זבולון, אפרים, מנשה, בנימין, דן, אשר, גד ונפתלי. הסדר של הראשים הוא שבטי לאה בראשונה לפי סדר הולדת הבנים (ללא שבט לוי), אחר כך שבטי רחל, קודם בני יוסף ואחר כך בנימין, אך אפרים קודם למנשה. אחר כך בני בלהה שפחת רחל: דן ואשר, ואחר כך בני זלפה שפחת לאה: גד ונפתלי. משה מקהיל את הנשיאים ואת כל העדה והספירה מתבצעת. מודגש שביצוע הצו נעשה כצו ה' (יט). הדגשה זו עולה גם באמצעות החזרה בין תיאור הביצוע (פסוקים יח-יט) לבין הצו (פסוקים א-ג):

וְאֵת כָּל הָעֵדָה הִקְהִילוּ בְּאֶחָד לְחֹדֶשׁ הַשָּׁנִי וַיִּתְּלָדוּ עַל מִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה לְגַלְגֶּלְתָּם. כֹּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה וַיִּפְקְדֵם בְּמִדְבַר סִינַי.

וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּמִדְבַר סִינַי בְּאֶהָל מוֹעֵד בְּאֶחָד לְחֹדֶשׁ הַשָּׁנִי בְּשָׁנָה הַשְּׁנִיָּה לְצֵאתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר. שְׂאוּ אֵת רֹאשׁ כָּל עֵדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת כָּל זָכָר לְגַלְגֶּלְתָּם. מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה כָּל יֵצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצִבְאֹתָם אֶתְהֶרֶן.

גם בשמות ל"ה, כה-כו, מסופר על ספירת העם, ותוצאות הספירה שם זהות לתוצאות הספירה כאן: "וְכִסְף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מֵאֵת כָּפָר וְאֶלְף וּשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמֵשֶׁה וּשְׁבַעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ. בָּקַע לְגַלְגֶּלֶת מַחְצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ לְכָל הָעֵבֶר עַל הַפְּקָדִים מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה לְשֵׁשׁ מֵאוֹת אֶלְף וּשְׁלֹשֶׁת אֶלְפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים". חלקו הפרשנים בשאלה אם היו שתי ספירות, האחת לפני בניית המשכן ואחת כאן לאחר בנייתו (במדבר רבה א, י; רש"י, במדבר א, א; רלב"ג, על פסוק א), או שמדובר על ספירה אחת (ריב"ש, שמות ל"ה, כח; וכן בפירושו לבמדבר א, א). כך או כך ההקשר והמטרה של הספירה של העם היא שונה בתכלית. המטרה של ספירת העם בשמות הייתה לאסוף כסף לעבודות המשכן (שמות ל"ה, כה-כה), ובתרומת ישראל את מחציות השקל חטאם נתכפר (שמות ל', טו-טז). במדבר א' ספירת העם היא לשם ארגון המחנה לקראת המלחמות של ישראל בארץ. כך יש להסביר את הכפילות באזכור הספירה של העם בשמות ובמדבר.

תוצאות הספירה, א', כ-מז

כ ויהיו בני ראובן בכד ישראל תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמות לגלגלתם כל זכר מבין עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא. פקדיהם למטה ראובן ששה וארבעים אלף וחמש מאות.

כב לבני שמעון תולדתם למשפחתם לבית אבתם פקדיו במספר שמות לגלגלתם כל זכר מבין עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא. פקדיהם למטה שמעון תשעה וחמשים אלף ושלוש מאות.

כד לבני גד תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמות מבין עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא. פקדיהם למטה גד חמשה וארבעים אלף ושיש מאות וחמשים.

כו לבני יהודה תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמות מבין עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא. פקדיהם למטה יהודה ארבעה ושבעים אלף ושיש מאות.

כח לבני יששכר תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמות מבין עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא. פקדיהם למטה יששכר ארבעה וחמשים אלף וארבע מאות.

ל לבני זבולן תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמות מבין עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא. פקדיהם למטה זבולן שבעה וחמשים אלף וארבע מאות.

לב לבני יוסף אפרים תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמות מבין עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא. פקדיהם למטה אפרים ארבעים אלף וחמש מאות.

לד לבני מנשה תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמות מבין עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא. פקדיהם למטה מנשה שנים ושלשים אלף ומאתים.

לו לבני בנימין תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמות מבין עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא. פקדיהם למטה בנימין חמשה ושלשים אלף וארבע מאות.

לז לבני דן תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמות מבין עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא. פקדיהם למטה דן שנים ושישים אלף ושבע מאות.

מ לבני אשר תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמות מבין עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא. פקדיהם למטה אשר אחד וארבעים אלף וחמש מאות.

מב לבני נפתלי תולדתם למשפחתם לבית אבתם במספר שמות מבין עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא. פקדיהם למטה נפתלי שלשה וחמשים אלף וארבע מאות.

אֵלֶּה הַפְּקָדִים אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְנִשְׂיֵאֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנַיִם עָשָׂר אִישׁ אִישׁ אֶחָד לְבֵית אֲבֹתָיו
 הָיוּ. וַיְהִי כָּל פְּקוּדֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבֹתָם מִבְּנֵי עָשָׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה כֹּל יָצָא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל.
 וַיְהִי כָּל הַפְּקָדִים שֵׁשׁ מֵאוֹת אָלֶף וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמִישׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים. וְהַלְוִיִּם לַמִּטָּה
 אֲבֹתָם לֹא הִתְּפַקְדוּ בְּתוֹכָם.

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. אַךְ אֵת מִטָּה לְוִי לֹא תִפְקֹד וְאֵת רֵאשִׁים לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.
 וְאֵתָה הַפְּקֹד אֵת הַלְוִיִּם עַל מִשְׁכַּן הָעֵדוּת וְעַל כָּל כְּלָיו וְעַל כָּל אֲשֶׁר לוֹ הֵמָּה יִשְׂאוּ אֵת הַמִּשְׁכָּן
 וְאֵת כָּל כְּלָיו וְהֵם יִשְׁרְתוּהוּ וְסָבִיב לְמִשְׁכַּן יַחֲנוּ. וּבְנִסְעַ הַמִּשְׁכָּן יוֹרִידוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וּבַחֲנֹת
 הַמִּשְׁכָּן יִקְיֹמוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וְהִזְדָּר הַקָּרֵב יוֹמֵת. וַחֲנוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ עַל מַחֲנֵהוּ וְאִישׁ עַל דָּגְלוֹ
 לְצַבָּאוֹתָם. וְהַלְוִיִּם יַחֲנוּ סָבִיב לְמִשְׁכַּן הָעֵדוּת וְלֹא יִהְיֶה קֶצֶף עַל עֵדוּת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשִׁמְרוּ הַלְוִיִּם
 אֵת מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן הָעֵדוּת. וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֵת מֹשֶׁה בְּן עֲשׂוֹ.

פירוש העניין

פסוקים כ-מג מתארים בפירוט את תוצאות הספירה של כל שבט בנפרד, בנוסחאות חוזרות וארוכות, עם מעט שינויים. נראה כי הפירוט של כל שבט בנפרד בא לתת מעמד של חשיבות לכל אחד. ייתכן גם כי המטרה הצבאית העומדת ביסוד הספירה עומדת אף ביסוד הפירוט, על מנת לתת הרחבה ראויה לתיאור הכוחות הצבאיים העומדים לפני משימה של כיבוש הארץ. סדר השבטים הוא: ראובן, שמעון, גד, יהודה, יששכר, זבולון, אפרים, מנשה, בנימין, דן, אשר, נפתלי. סדר זה אינו סדר לידת הבנים כפי שמופיע במקומות אחרים (בראשית כ"ט-ל'), אלא כפי סדר המחנות. השבטים הראשונים הם: ראובן, שמעון וגד, החונים בצד דרום של המחנה. לאחר מכן שבטים יהודה, יששכר וזבולון שחנו בצד מזרח. השבטים הבאים הם אפרים, מנשה ובנימין שהיו במערב. והאחרונים הם דן, אשר ונפתלי שחנו בצפון. מבחינת הכיוונים הסדר הוא דרום, מזרח, מערב וצפון. הסדר של השבטים לפי המחנות מסביר את מקומו של גד לאחר שמעון, ואת צירופו של בנימין לשבטי מנשה ואפרים, ואת צירופו של אשר לקבוצה הצפונית עם דן ונפתלי. אולם סדר זה של רוחות השמיים אינו אופייני. סדר המחנות במדבר ב' הוא מזרח, דרום מערב וצפון. בסדר זה ההתחלה היא במזרח מכיוון שזו הרוח החשובה, ולפי הסדר ימינה (עם כיוון השעון). לעומת זאת סדר הפקודים של השבטים בפרק א' משקף גם יסוד של סדר הלידה, ולכן ראובן בא בראש, וגד בא לאחר שמעון לפי סדר המחנה. מחנה יהודה בא מיד אחר כך, לפי סדר הלידה של יהודה לאחר ראובן ושמעון, ונצטרפו ליהודה יששכר וזבולון לפי סדר המחנה. המחנה של בני רחל בא לאחר המחנה של יהודה בגלל החשיבות, ולאחרונה המחנה של שלושת השבטים של השפחות. כך שהסדר של השבטים משקף עירוב של שלושה עקרונות: עקרון החנייה, עקרון סדר הלידה, ועקרון החשיבות.

בסיום הרשימה של ספירת השבטים בא סיכום של כלל הנספרים מכל השבטים יחדיו העולה ל-603550 (מד-מו). הפסוק האחרון שבפרשה מדגיש שהמספר הזה אינו כולל את הלוויים שלא נספרו עם כל העם: "וְהַלְוִיִּם לְמִטָּה אֲבֹתָם לֹא תִסְפְּרוּ בְּתוֹכָם" (מז). אי ספירתם של הלוויים בהקשר זה עולה בפשטות מתוך כך שהלוויים לא היו במערך הלוחמים. פסוק מה קובע שנמנו כל יוצאי הצבא מבין עשרים שנה ומעלה, ומיד אחר כך בפסוק מז נאמר שהלוויים לא התפקדו, וברור מכאן שהסיבה היא שהם לא יוצאי צבא. אולם הציווי שלא לספור את הלוויים יבוא מיד אחר כך בפסוקים מח-נד. הציווי שלא לספור את הלוויים הוא במסגרת הספירה של יוצאי הצבא למלחמה, אולם אחר כך ייספרו הלוויים במסגרת עבודתם באוהל מועד.

הציווי שלא לספור את הלוויים "אַךְ אֶת מִטָּה לְוִי לֹא תִסְפְּרוּ וְאֵת רֵאשֵׁם לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (מט), מוסבר בתפקידם של הלוויים להיות מופקדים על המשכן ועל כליו, על פירוק המשכן לפני המסעות, על נשיאת המשכן וכליו, ועל הרכבתו מחדש בעת החנייה (נ-נא). תפקיד זה של הלוויים בא לוודא שמי שאינו לוי לא יתקרב אל הקודש וימות בשל כך. כך הלוויים שומרים על ישראל שלא ייפגעו מקרבה יתרה למקדש. סיבה זו, המבחינה

בין הלוויים לבין העם, היא ההסבר מדוע אין לספור את הלוויים באותה ספירה שספרו את העם. הבחנה זו משקפת את ההבדל המעמדי בין הלוויים לבין ישראל, ומשום קדושת הלוויים אין הם נכללים בספירה של העם.

ישנם שלושה קשיים ביחס לצייווי שלא לספור את הלוויים. הקושי הראשון הוא מה מעמדו ותפקידו של פסוק מז שאומר שהלוויים לא נספרו, וחותרם את הפרשה הקודמת, אם רק לאחר מכן (מח-נד) יבוא צו ה' שלא ייספרו. קושי שני הוא בדרך הניסוח של פסוק מז. הצייווי לא לספור את הלוויים מתחיל לכאורה באמצע משפט, "אַךְ אֶת מִטֵּה לְוִי". וקושי שלישי הוא, מה זמנו של ציווי ה' לא לספור את הלוויים. ברור כי הצייווי נאמר בסמיכות לצייווי של ה' למשה למנות את בני ישראל בא', ב, שהרי לא ייתכן שההוראה על כך שלא לספור את הלוויים תבוא לאחר שמשה כבר ספר את העם.* אם כן מדוע הצייווי לא לספור את הלוויים אינו בא במקומו הטבעי, במקום שבו ה' ציווה למנות את העם? לפי ההבחנה שהצייווי לא לספור את הלוויים אינו במקומו, ברור מדוע הצייווי של הלוויים מתחיל במילה "אך" – מקומו של ציווי זה הוא לאחר הצייווי למנות את העם, לאחר פסוקים ב-ג ("שִׂאוּ אֶת רֹאשׁ כָּל עֵדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל... תִּפְקְדוּ אֹתָם לְצַבָּאתָם אֹתָהּ וְאֶהְרֹן. אַךְ אֶת מִטֵּה לְוִי לֹא תִפְקֹד וְאֶת רֹאשֶׁם לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל..."). אם כן, מדוע ההוראה שלא למנות את הלוויים נדחתה רק לאחר המינוי של הנשיאים ותוצאות הספירה של השבטים השונים?

נראה בעיניי, כי אילו הצייווי שלא למנות את הלוויים היה נכתב במקומו, בתחילת פרק א', היה מובן שהלוויים לא נמנים משום שהם גבוהים במדרג, שכן הם שומרים על המשכן. אולם מגמתו של פרק א' הייתה הפוכה. המגמה של פרק א' היא להציג את העיקרון של יוצאי הצבא כעיקרון הקובע, ומבחינה זו, שבטי ישראל הם שנספרים והם הגבוהים במדרג לעניין הצבא, ואילו שבט לוי, שאינו יוצא בצבא, לא נספר, ומבחינת זו הלוויים נתפסים מחוץ לכלל, ונחותים מיוצאי הצבא. אכן כך עולה מהמשפט החותרם את הספירה של העם, שהלוויים אינם נכללים בספירה של העם ומשתמע שהסיבה לכך היא משום שהם לא נלחמים: "וְהַלְוִיִּם לְמִטֵּה אֲבֹתָם לֹא תִפְקְדוּ בְּתוֹכָם" (מז). כך נוכל גם להבין מדוע היגר זה מופיע לפני הצייווי של ה' לא לספור את הלוויים, ולפני שניתן טעם לכך. פסוק זה שייך לשלפנוי, והוא משקף את הטעם שהלוויים לא נספרו משום שהם אינם יוצאים בצבא. כאשר ידובר בפרק ב' על סדר החנייה של העם תוצג תמונה אחרת. על פי התמונה הזו, שבט לוי הוא מרכזי בשומרו על המשכן, והעם חונה מסביב למשכן ולמחנה לווייה. כאן מוצג המדרג שעל פיו הלוויים קרובים למשכן, והעם מרוחק ממנו. על פי טעם זה, הלוויים העוסקים בקדושה הם הגבוהים במדרג. אשר על כן, הצו שלא למנות את הלוויים נדחה לאחר המפקד של העם, כדי לתת מקום חשוב יותר בספירה זו ליוצאי הצבא. במקומם הנוכחי של פסוקים מח-נד,

* מדרש במדבר רבה א, יא מסביר שמשה לא ספר את הלוויים מדעתו, כיוון שראה שה' לא מינה ראש לשבט לוי, ולא ידע משה מה יעשה בלוויים, ועל כך עונה לו ה' בצייווי שבא אחר כך. כך גם רמב"ן (על א', מז). חיזוק להסבר זה הוא שבנוסח הפסוק בפרק א', מז נאמר: "וְהַלְוִיִּם לְמִטֵּה אֲבֹתָם לֹא תִפְקְדוּ בְּתוֹכָם". אך בפסוק הסיכום בפרק ב', לג נאמר שהלוויים לא נספרו, כפי שה' ציווה: "וְהַלְוִיִּם לֹא תִפְקְדוּ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כַּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה".